

Оксана Протас,

кандидат педагогічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Oksana Protas,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.013.42 : 37.048.4
ББК 74.200.526

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

SOCIAL PEDAGOGICAL ACCOMPANIMENT IN THE PROFESSIONAL SELF- DETERMINATION OF SENIOR PUPILS OF HIGHLAND SCHOOLS

У статті розкриваються особливості здійснення соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників гірських шкіл. Здійснено аналіз стану проблеми професійного самовизначення учнів у системі навчально-виховної роботи гірської школи.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, професійне самовизначення, старшокласники, гірська школа.

The article presents the features of realization of accompaniment in the professional self-determination of senior pupils of mountain schools. Analyzed the status of problem of professional self-determination of pupils in the system of educational work of the mountain school.

Key words: social pedagogical accompaniment, professional self-determination, senior pupils, highland school.

В статье раскрыты особенности осуществления социально-педагогического сопровождения профессионального самоопределения старшеклассников горных школ. Осуществлен анализ проблемы профессионального самоопределения учащихся в системе учебно-воспитательной работы горной школы.

Ключевые слова: сопровождение, профессиональное самоопределение, старшеклассники, горная школа.

Постановка проблеми. В умовах змін у соціальному, економічному й політичному житті нашої держави постала проблема радикальної перебудови у сфері соціального виховання, мета якої – формування конкурентноспроможної творчої особистості, яка спроможна до життєвого та професійного самовизначення, самореалізації та самовдосконалення.

Не завжди молода людина може адаптуватися до змін, реалізовувати себе в нових соціально-економічних умовах. Особливо актуальними ці питання є для старшокласників, які стоять перед складним життєвим вибором – вибором професії.

На стадії дотрудової соціалізації старшокласники можуть зіткнутися з проблемами, викликаними неготовністю до свідомого здійснення професійного вибору, побудови життєвих і професійних цілей, стратегії життя в цілому, через що часто проявляють розгубленість, невизначеність, потребують поради та допомоги на даному етапі особистісного розвитку.

Професійний вибір старшокласників часто залежить від зовнішніх випадкових чинників, які не забезпечують розкриття та утвердження природного творчого потенціалу через самопізнання і самооцінку власних інтересів, нахилів, здібностей, індивідуальних особливостей.

Вагомий вплив на визначення старшокласником себе в світі професій має результат проходження зовнішнього незалежного оцінювання, яке є регуляторним чинником вибору майбутньої спеціальності, що не завжди відповідає його інтересам та здібностям. У певній мірі така ситуація є причиною одержання професійної освіти, яка не гарантує молодим людям працевлаштування після завершення навчання. Особливо гостро це питання стоїть перед шкільною молоддю гірських шкіл, що зумовлене уповільненим суспільним розвитком гірських територій, збідненим ринком праці в гірських селах, ускладненою організацією профільного навчання, що утруднює вибір професії та працевлаштування.

Отже, ситуація невизначеності молодого людини, яка стоїть перед складним життєвим вибором, обумовлює актуальність і своєчасність завдання допомоги особистості у її професійному самовизначенні, організації її системного, послідовного, комплексного соціально-педагогічного супроводу із залученням навчальних закладів, центрів служби зайнятості, роботодавців та інших установ і організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі найбільш розробленими є питання самовизначення (К. Абульханова-Славська, О. Вітківська, Є. Клімов та ін.) та самопізнання особистості (В. Носков, О. Сергеєнкова, З. Становських). Проблемам професійного самовизначення, формуванню готовності до вибору

професій, визначенню структури цього поняття присвячені роботи Г. Балла, В. Зінченка, Л. Йовайші, Є. Клімова, Б. Федоришина, С. Чистякової, М. Янцура та ін.

У наукових працях поняття «супровід» у психологічному плані розглядають такі учені як: Г. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередникова, Р. Овчарова; у педагогічному: М. Губанова, Н. Жемера, А. Жукова, ; Д. Закатнов; у соціальному – Н. Комарова, І. Пеша, І. Трубавіна; у соціально-педагогічному – А. Капська, Г. Курагіна, О. Шпак.

Разом з тим в Україні відсутні наукові розробки в напрямку теорії й практики соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників гірської школи.

Мета статті – висвітлення особливостей здійснення соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників гірської школи.

Виклад основного матеріалу. В організаційному плані на сьогодні супровід професійного самовизначення учнів в середніх закладах освіти України регулюється Положенням про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (затверджено 1995 р.), Положенням про професійну орієнтацію населення (затверджено 1995 р.), Концепцією профорієнтації учнівської молоді (1994 р.), Концепцією державної системи професійної орієнтації населення (1994, 2008 рр.).

На жаль, сьогодні системний супровід професійного самовизначення в загальноосвітніх навчальних закладах відсутній. Деякі його функції частково виконують соціальні педагоги та практичні психологи, кабінети профорієнтації державної служби зайнятості населення, районні центри соціальної допомоги молоді соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді. Проте їх діяльність не відповідає сучасним вимогам супроводу професійного самовизначення учнівської молоді.

Як зазначає Є. Клімов, «професійне самовизначення» – це складне структурне утворення особистості, що відображає погляд людини на світ професій, на конкретну професію, свої можливості в соціальному середовищі, а також власні наміри щодо самореалізації в рамках певної трудової діяльності [2, с. 26].

Загальноосвітній навчальний заклад ми розглядаємо не тільки як інститут базової освіти, але й соціально-педагогічний центр формування суб'єкта професійного самовизначення. Специфіка гірської школи полягає в тому, що її функціонування залежить від географічного положення й стану соціально-економічного розвитку конкретного регіону, духовно-морального рівня населення села, природного й виховного середовища, умов життєдіяльності. Вплив географічного середовища, умов проживання, спосіб господарювання, демографічні процеси, народно-педагогічні традиції і звичаї регіону позначаються на світосприйнятті, світорозумінні, характерологічних особливостях та розвитку школярів, а, відповідно, – на їх життєвому та професійному самовизначенні.

Зміст діяльності соціального педагога в означеному напрямі реалізується через соціально-педагогічний супровід та підтримку професійного самовизначення шкільної молоді.

Супровід, згідно з поглядами О. Шпака, Н. Углярєнко – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної і педагогічної допомоги в ситуації вибору нового способу життєдіяльності, що на відміну від корекції передбачає не виправлення недоліків і перебудову, а пошук прихованих резервів людини, покладання на власні можливості [4, с. 5].

Узагальнивши визначення дослідників означеного поняття, ми визначаємо «соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласника» як процес, що містить комплекс цілеспрямованих, безперервних, послідовних соціально-педагогічних дій, які допомагають особистості старшокласника усвідомити конкретну життєву ситуацію, сприяють розкриттю, активізації особистісного потенціалу, розширенню меж соціального досвіду і сприяють готовності до усвідомленого вибору майбутньої професії.

Метою такого супроводу є формування свідомої, активної, професійно мобільної особистості як суб'єкта професійного самовизначення, здатної до самостійного виваженого професійного вибору задля реалізації індивідуального потенціалу, потреби в саморозвитку, самоактуалізації та трудової соціалізації.

Виходячи з мети та проаналізованих нами досліджень [1; 2 та ін.], ми визначили комплекс навчальних і соціально-виховних завдань, які дозволяють забезпечити досягнення мети соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласника: створення сприятливих умов задля забезпечення соціальних гарантій вільного вибору професії; визначення шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин; попередження виникнення проблем у професійному самовизначенні та особистісному розвитку і вихованні; допомога у вирішенні актуальних питань професійного самовизначення і соціалізації; забезпечення розвитку психолого-педагогічної компетентності (культури) педагогів, батьків, інших учасників навчально-виховного процесу; досягнення збалансування між професійними інтересами особистості, її здібностями, психофізіологічними особливостями і професійно важливими якостями та можливостями ринку праці; прогнозування професійної успішності; сприяння росту професійно важливих характеристик особистості, реалізації індивідуального потенціалу, самоствердження і самовдосконалення в умовах суспільних перетворень.

Соціально-педагогічний супровід професійного самовизначення старшокласників є комплексним процесом, до якого долучаються такі суб'єкти взаємодії: старшокласники, соціальні педагоги загальноосвітніх шкіл, психологи, учителі, батьки, спеціалісти центрів зайнятості регіону, профцентрів, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, студенти й викладачі вищих навчальних закладів, спеціалісти різних установ.

Зміст соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласника визначається на основі державних освітніх стандартів, поглядів на цю проблему науковців, з урахуванням сучасних соціально-економічних умов, вимог ринку праці, інтересів, здібностей і потреб школярів, батьків, можливостей педагогічного колективу та оточуючого середовища. Саме тому ми розглядаємо його в контексті створення сприятливих умов, безпечного середовища, необхідних для розвитку і саморозвитку особистості, розкриття, реалізації її внутрішнього потенціалу, формування її як суб'єкта професійного самовизначення, здатності до самостійних дій та вільного вибору професії.

Виходячи із змісту діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі, а також враховуючи результати досліджень з питань професійного самовизначення школярів, ми визначили такі напрями діяльності соціального педагога у реалізації супроводу професійного самовизначення старшокласників: 1)

професійна освіта – система навчально-виховних заходів, спрямованих на засвоєння особистістю необхідних знань, що стосуються соціально-економічних, психологічних та педагогічних умов правильного вибору професії; 2) професійне виховання – створення необхідних умов для усвідомлення школярем своїх професійно значущих психофізіологічних особливостей та здібностей, їх саморозвитку та розвитку стійких професійних інтересів і намірів; 3) професійна профілактика – передбачення і попередження можливих небажаних дій та несприятливого розвитку особистості, застереження її від вибору професії, яка не відповідає стану здоров'я і психофізіологічним особливостям; 4) професійна діагностика – отримання необхідної інформації про учня, його розвиток, потенціальні можливості, життєві цінності, інтереси, здібності; 5) професійне консультування – надання допомоги особистості в професійному самовизначенні з урахуванням її психологічних особливостей і можливостей, а також потреб суспільства; 6) професійне прогнозування, яке дозволяє спроектувати зміст і напрями індивідуальної навчальної траєкторії та розвитку особистості, прогнозувати професійний розвиток, спільно планувати сприятливі професійні перспективи; 6) розвивальна та корекційна робота дає можливість надавати допомогу учням, учителям і батькам із питань розвитку і виховання особистості, професійно важливих якостей, потрібних для обраної сфери професійної діяльності; 7) професійна співпраця – налагодження ефективної взаємодії спеціалістів різних служб і закладів: психологів, працівників професійних центрів, центрів служб зайнятості, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо.

Існуючі проблеми навчально-виховних закладів гірських регіонів (недостатнє фінансування їх функціонування; значна віддаленість частини ділянок та осель від школи; умови рідкорозселеності; суворий і нестабільний клімат; проживання у складних природних умовах та природні катаклізми; незабезпеченість соціальними педагогами та психологами через малочисельність учнівських контингентів; віддаленість шкіл від культурно-методичних центрів; недостатня фахова та методична підготовка вчителів до роботи в особливих гірських умовах; неналежна організація позакласної і позашкільної роботи; уповільнений суспільний розвиток гірських територій, збіднений ринок праці в гірських селах; монофункціональний спосіб господарювання, що ускладнює організацію профільного навчання, утруднює вибір професії та працевлаштування випускників шкіл; трудова міграція горян, сезонні роботи багатьох батьків) ставлять учнів цих шкіл у несприятливі умови для розвитку, самоствердження та професійного самовизначення. Тому потрібно вчити учнів розуміння залежностей діяльності людей від умов природи.

Перед педагогами постає завдання необхідності виробити систему умінь використання природних чинників та соціально-культурних умов для якнайкращого розвитку школярів та підвищення ефективності навчально-виховної роботи.

Враховуючи умови в гірських районах, окрім офіційно визнаних профілів (природничо-математичного, суспільно-гуманітарного, філологічного, технологічного, художньо-естетичного, спортивного), варто було б запровадити в школах ще й такі: екологічний та природоохоронний; етнологічно-географічний; природничо-науковий; туристично-краєзнавчий; спортивно-оздоровчий; вивчення іноземних мов; мистецький [3].

Однак, через малочисельність учнівських контингентів залишається проблемним питання організації профільного навчання. Саме тому потребує уваги організація позакласної роботи з учнями (предметні гуртки, олімпіади, клуби за інтересами, конкурси, конференції, виставки творчих робіт, спортивно-масові змагання тощо). Школа може стати базою допрофесійної сільськогосподарської освіти, важливою ланкою підготовки учнів до самостійного життя. Доцільно створювати клуби природничо-математичного циклу, краєзнавчі товариства, шкільні лісництва, секції екологів, біологів (вирощування продуктивних для даної місцевості сортів сільськогосподарських рослин); хіміків (збільшення врожайності завдяки науковому застосуванню органічних і неорганічних добрив); маркетингу (вивчення попиту на вирощувану продукцію, цін на неї, збуту); перекладачів (переклад іноземної літератури); інформатики та електронно-обчислюваної техніки.

Соціальному педагогу варто орієнтувати учнів на опанування тих професій, які є традиційними для їхнього краю задля примноження народних звичаїв та обрядів, збереження унікальних професійних умінь і навичок, технологій народного господарства, мистецтва, художніх ремесел (ткацтва, вишивання, різьбярства, кераміки, писанкарства та ін.) Традиційні галузі горян: лісове господарство, тваринництво, туризм та ін. дозволяють залучати школярів до професійних проб у них.

Виникає необхідність в оновленні методів та прийомів навчання, у формуванні в учнів предметних і життєвих компетентностей, розвитку пізнавальної і творчої активності, формування не тільки предметних компетентностей, а й самоосвітніх.

Висновки. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства основою соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників має бути підтримка розвитку соціально успішної особистості, формування її суб'єктної позиції, що дозволяє успішно засвоювати інформацію, розширювати соціальний досвід, реалізовувати власну активність в різних видах діяльності та усвідомлено підійти до питання вибору майбутньої професії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи подальших напрацювань ми вбачаємо у дослідженні питань організації профільного навчання та допрофесійної підготовки у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів.

1. Губанова М. Педагогическое сопровождение социального самоопределения старшеклассников / М. Губанова // Педагогика. – 2002. – № 9. – С. 32–39.
2. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – М.: Изд. Центр «Академия», 2004 – 304 с.
3. Хрущ В. Гірський регіон як особливе макросередовище навчання, виховання і розвитку учнів / В. Хрущ // Гірська школа українських Карпат: науково-методичний журнал. – 2006. – №1.
4. Шпак О. Соціально-педагогічний супровід у системі адаптації молодого вчителя / О. Шпак, Н. Углярєнко // Молодь і ринок. – 2005. – №5 (15). – С. 5 – 10.